

OVERSETTELSE TECHNIK, MEDIZIN, UND ETHIK

HANS JONAS

Teknologien i dag later til å være utstyrt med både utopiske løfter og apokalyptiske trusler, og påvirker nå alt mennesket tenker og foretar seg. Derfor har det blitt en sak for filosofien. Slik innleder Hans Jonas det følgende oversatte utdrag, om hvorfor den moderne teknikken er et emne for filosofien.

Innledning og oversettelse ved Martin Nyberg & Henrik Voldstad

Den jødiske og tysk-amerikanske filosofen Hans Jonas (1903-1993) regnes i Tyskland som en av etterkrigstidens viktigste tenkere, og har vært en stor inspirasjonskilde for landets miljøbevegelse. I engelskspråklig akademia kan han ikke sies å være blant de mest diskuterte tenkerne. Heller ikke i Norge har han vært særlig i fokus, selv om det de siste årene har kommet noen få utgivelser som i ulik grad diskuterer hans tenkning.¹

Jonas studerte filosofi og teologi ved universitetene i Freiburg, Berlin og Heidelberg, før han i 1928 fikk sin doktorgrad fra universitetet i Marburg, veiledet av Martin Heidegger. I 1933 forlot han Tyskland, og ble etter hvert aktiv motstandsmann under krigen. Etter krigen flyttet han til Amerika, der han ble boende resten av sitt liv. Det senere bruddet mellom Jonas og hans tidligere lærer Heidegger (grunnet blant annet hans tilknytning til nazistpartiet) står utvilsomt som et sentralt øyeblikk både i Jonas liv og i hans tenkning, men å huske ham først og fremst for dette er et svik. Som moralfilosof øvet Jonas stor påvirkning med sitt sene hovedverk *Das Prinzip Verantwortung* (1979), «Prinsippet ansvar», senere oversatt av Jonas selv til *The Imperative of Responsibility*.

Menneskeheten trer inn i en ny tid, og er i ferd med å bli en sivilisasjon drevet av teknologi. Med dette følger også nye evner og krefter – krefter til å ødelegge livsverdenen og habitatene som omgir oss, til å endre selve «menneskebildet» ved å omskrive livets genetiske kode. I *Das Prinzip Verantwortung* vil Jonas vise hvordan tidligere etiske systemer er uegnede til å gripe fatt i de nye utfordringene som følger av teknologiens inntog. All tradisjonell etikk – og følgelig våre moralske oppfatninger – har vært orientert mot det «nære». Fidjestøl kaller dette samtids- og naboetikk; etikken tidshorisont har vært nuet, dens objekter våre «naboer». Fordi vi med dagens teknologi kan påvirke mennesker og andre skapninger på den andre siden av kloden – ja til og med i en annen tid – fordrer Jonas

en ny etisk tenkning (Fidjestøl, 2004:91). Jonas utvikler det han kaller en «ansvarsetikk», eller en «fremtidsetikk». Ansvarsetikken er ikke ment for å erstatte all tidligere etisk tenkning, men heller å inngå i et samspill med denne, der det tenkes over problemene i en teknologisk tidsalder. Jonas formulerer et nytt kategorisk imperativ jamfør denne ansvarsetikken: «Handle slik at følgene av dine handlinger er forenlige med fortsatt genuin menneskelig eksistens på jorda [vår oversettelse]» (Jonas, 1984:11).

Det oversatte tekststykket er første kapittel fra essaysamlingen *Technik, Medizin, und Ethik: Zur Praxis des Prinzips Verantwortung* (1985). I denne essaysamlingen forsøker Jonas, gjennom flere praktisk-orienterte essay, å konkret anvende sitt ansvarsprinsipp. Omtrent halvparten av essayene foreligger i norsk oversettelse ved Sverre Dahl. Vi har valgt å oversette fra det første av samlingens essay, «Hvorfor den moderne teknikken er et emne for filosofien.» Flere av poengene Jonas her trekker frem, foregripes allerede i *Das Prinzip Verantwortung*, som for øvrig ennå ikke er skjenket norske lesere. *Technik, Medizin, und Ethik* er likevel en tekst i sin egen rett, som bereder overgangen fra prinsippetenkning til kasuistikk, og beskriver de historiske forholdene som har gjort en ny praksis tvingende nødvendig.

Etter at Jonas innledningsvis redegjør for hvorfor det burde finnes en teknikkens filosofi (fordi teknologien i dag påvirker alt mennesket foretar seg), skiltes han tekstens struktur, i et skille mellom «form» og «stoff», mellom teknologiens formale dynamikk og teknologiens substansielle innhold. Under «teknologiens formale dynamikk» finner vi temaer som førmoderne og moderne teknologier, kausalforklaringer, forholdet mellom teknikk og vitenskap; under «teknologiens substansielle innhold» maskinen som bruksgode, kjemi, bioteknologi og den utfordrede metafysikk – for å nevne noen. Vi har bestemt oss for et utvalg som vi mener synliggjør Jonas' bredere prosjekt.

Som Jonas også minner oss på i innledningen, er disse to temaene – teknologiens «form» og «stoff» – analytiske og deskriptive. Det viktigste, sier han, er det etiske – og det neste kapitlet (allerede oversatt til norsk) omhandler hvorfor teknologien er et emne for etikken.

Det kan være fint å avslutte denne innledningen med noen bemerkninger om hvorfor vi har valgt å oversette en tekst om teknikk, når temaet for denne utgaven av *Filosofisk supplement* er natur. Som sagt gjør teknologien nye evner og styrker tilgjengelig for menneskearten, og Jonas mente at tiden var overmoden for filosofisk undersøkelse av både hva disse kreftene besto i, og hvordan de påvirket oss som mennesker. Nå står ikke bare menneskets natur på spill, eller «menneskebildet» som Jonas velger å kalle det, men også alt annet liv rundt oss. Nå som tanken om å bearbeide menneskets natur ikke lenger er vill fantasi, kreves det nye overveielser av hva som er ønskelig og ikke – en «kosmisk oppgave» som han anså samtidens filosofi for å være beklagelig uforberedt på.

Vi takker Åsne Dorothea Grøgaard for gode kommentarer til oversettelsen.

1. Hvorfor den moderne teknikken er et emne for filosofien.

Siden teknikken strekker seg inn i omtrent alt som angår mennesket for tiden – i liv og død, tanke og følelse, det vi gjør og det vi utholder, omverden og ting, ønsker og skjebne, nåtid og fremtid – kort sagt, siden den både har blitt et sentralt og påtrengende spørsmål ved hele den menneskelige væren på jorden, så har det også blitt en sak for filosofien, og det må finnes noe som en teknologiens filosofi. Denne er ennå i sin spede begynnelse, og den er noe man må arbeide mot. For å kunne gjøre dette må man først forsikre seg deskriptivt om fenomenet selv, og analytisk fravriste det enkeltaspektene av filosofisk betydning, som man så kan arbeide videre med i tolkningen av helheten. Dermed vil følgende bemerkninger utgjøre en begynnelse, idet det spørres etter egenarten til denne nye teknologien, som plutselig later til å være utstyrt med så ekstreme attributter som utopiske løfter og apokalyptiske trusler – i alle fall en nærmest eskatologisk kvalitet.

Den gamle distinksjonen mellom «form» og «stoff» er nyttig for vårt formål her, da den tillater oss å skille mellom følgende hovedtemaer:

1. Teknologiens formale dynamikk, som en fortløpende kollektiv virksomhet som skrider fremover etter sine egne «bevegelseslover».

2. Teknologiens substansielle innhold, bestående i de tingene som den stiller til menneskelig bruk, de evner og styrker den gir oss, de nye målene den åpner eller dikterer, og i selve de forandrede måtene mennesket handler og forholder seg på.

Det første, formale temaet, betrakter teknologien som den abstrakte helhet ved en bevegelse; det andre, innholdsmessige, betrakter dens mangfoldige konkrete bruksområder og dens virkning på vår verden og vårt liv. Den formale tilnærmingen vil gripe de gjennomgående «prosessegenskapene», hvorved moderne teknologi driver «seg» fremover – gjennom våre handlinger, naturligvis – inn i evig påfølgende og overskridende ny-het. Den materielle tilnærmingen vil undersøke de ulike typer nyhet som sådan, søke å klassifisere dem (bringe dem inn i en «taksonomi», så å si), og å oppnå et bilde av den verdenen som er pyntet med dem.

Et tredje tema som er overordnet begge disse, ville være den etiske siden av teknologien som pålagt det menneskelige ansvar, som senere skal komme til orde. De tre temaene som kan tjene som grunnriss for den tilstrebede teknikkens filosofi, blir altså, i systematisk rekkefølge, teknologiens «form», «stoff», og «etikk». Mens det tredje (og viktigste) tema omhandler verdi, er de første, her behandlede temaene, analytiske og deskriptive.

Teknologiens formale dynamikk

Først altså, mens de konkrete følger av teknikken fortsatt sees bort ifra, noen bemerkninger om dens form, forstått som en abstrakt helhet ved bevegelse, som vel må kunne kalles «teknologi». Når det i tillegg dreier seg om den moderne teknikkens kjennetegn, er det første spørsmålet hvordan disse skiller seg formalt fra alle forutgående. Et hovedskille antydes her nettopp i navnet «teknologi»: at moderne teknikk er en virksomhet og en prosess, der den tidligere var en besittelse og en tilstand.

Filosofiske aspekter

... To korte bemerkninger til de filosofiske aspekter ved det opptegnede bildet, før vi går over til det materielle: Én angår kunnskapens forandrede status innen sjelshierarkiet, den andre forfremmelsen av teknikken til en av menneskehetens hovedoppgaver.

Hva kunnskapen angår, er det åpenbart at den gammelverdige adskillelse av «Teori» og «Praksis» er forsvunnet på begge sider. Enn så uforminset den rene erkjennelsestørst måtte være – sammenfletningen av kunnskap og handling, i livets høy- og lavland, er blitt uoppløselig,

og død er den aristokratiske selvtilfredsheten i å ville søke sannheten for dens egen skyld. Adel har blitt byttet ut med nytte. Kort sagt har det teknologiske syndrom forårsaket en grundig sosialisering på det teoretiske området, og stilt det i de allmenne behovs tjeneste. Samtidig har det, som paradoksal bivirkning, skapt det nye problemet som er massenes fritid. Forvist fra sitt første hjem, kontemplasjonens verden – etter at denne gikk over til ivrig å brøyte vei for vitenskapen –, dukket fritiden opp igjen på motsatt side av spekteret, blant fruktene av vitenskapens bestrebelse: Det ubestemte bruksgode, like mye gitt som påtvunget, i form av et tomrom som man må finne et innhold til. Også denne oppgaven tar vitenskapen – som ikke selv driver lediggang – fatt på, når den varter opp med stadig nye former for tidsfordriv, ja som del av den samme teknologiske innhøstingen som avler behovet for slikt. I dag forventes alt dette av «Teorien» – en gang den høyeste form for transutilitaristisk bestrebelse, som i dag står til tjeneste for ethvert ønske fra omverdenen.

Når det gjelder stillingen til teknologien selv i den menneskelige rangordning, så hentyder jeg kun til dens «prometeiske» prestisje, som leder teknologiens fortalere inn i fristelsen til å ikle dens endeløse virksomhet de mest opphøyede hensikters verdighet – det vil si å oppheve dét som begynte som middel, til mål, og å se menneskehetens sanne bestemmelse heri. I det minste er hviskingen der (skjønt motstemmer har forstyrret den i det siste) og utøver sin tryllekraft på den moderne ånd. Det første skrittet fra makt til makt blir forstått som et menneskelig fremskritt.

Teknologiens saklige innhold

Den «formale» skildringen av den teknologiske bevegelse som sådan har ennå ikke fortalt oss noe om de tingene denne har med å gjøre, deres «materie» så å si. Vi vender oss nå til denne, helt konkret vil det si til de nye typer makt, saker, og mål det moderne mennesket mottar fra teknikken. Teknologiens rekkefølge speiler vitenskapenes: mekanikk, kjemi, elektrodynamikk, kjernefysikk, biologi. Generelt er en vitenskap moden for å omsettes i teknologi når (for å si det med Galileo) «via resolutiva» – analysen – er drevet så langt at «via compositiva» – syntesen – av de slik oppløste og kvantifiserte grunnelementer kan begynne. Først i dag har biologien nådd så langt: Med molekylærbiologien kommer også biologiske formers konstruerbarhet.

Bioteknologi

...Enda et trinn i den teknologiske revolusjon, og kanskje det siste, venter nå på å tre frem. De forrige trinn (her bare delvis gjennomgått) berodde på fysikken og hadde med dét

å gjøre som mennesket kan sette i sin nyttes tjeneste fra den livløse naturs forråd. Hvordan er det med biologien? Og med den som nyttiggjør seg den? Står vi kanskje på spranget til en teknologi som beror på biologisk kunnskap, og som skjenker oss en manipulasjonskunst som har menneskene selv som gjenstand? Ved molekylærbiologiens ankomst, og dens forståelse av genetisk programmering, er dette blitt en teoretisk mulighet – og en moralsk mulighet gjennom den metafysiske nøytralisering av mennesket. Men denne nøytraliseringen, som riktignok gjør alt det vi ønsker å gjøre mulig, svikter oss samtidig i veiledningen mot å vite hva vi skal ønske oss. Når den samme evolusjonslære som har genetikken som grunnstein, har frarøvet oss ethvert gjeldende menneskebilde (fordi alt oppsto uvil-kårlig fra tilfeldighet og nødvendighet), så kan de faktiske teknikkene, når de først er klare, slå innover oss mens vi er merkelig uforberede på den ansvarlige bruken av dem. Anti-essensialismen i den rådende teori – en som kun kjenner de-facto-utfall ved evolusjonære tilfeldigheter, og ingen bindende egenart som kan godkjennes – overlater vår væremåte en frihet uten norm. Når teknologien på denne måten inviterer den nye mikrobiologien inn, utgjør de en dobbelthet av fysisk gjennomførbarhet og metafysisk tilatelighet. Om vi antar at den genetiske mekanisme er helt analysert og dens skrift endegyldig dechiffrert, så kan vi nå sette i gang med omskrivningen av teksten. Biologer spriker i sine vurderinger av hvor nære vi er denne evnen; få later til å betvile retten til å utøve den. Idéen om «å ta vår utvikling i egne hender» er til og med, etter retorikken hos dens profeter å dømme, berusende for vitenskapens menn.

Den utfordrede metafysikken

I alle fall er idéen om å bearbeide den menneskelige oppbygning, eller å «skissere våre etterkommere», ikke lenger vill fantasi; ennå forbys den likevel gjennom et ukrenkelig tabu. Skulle denne revolusjon inntreffe, skulle teknologisk makt virkelig begynne å pusle med de elementære tangentene, hvorpå livet vil måtte spille sin melodi i generasjoner – kanskje den eneste slike melodi det hele tatt –: Da blir en overveielse av hva som er ønskelig for menneskene, og hva som skal være bestemmende for et slikt valg – kort sagt en overveielse av «menneskebildet» – mer påkrevd og tvingende enn noen overveielse som hittil har blitt forlangt av dødelige menneskers fornuft. Filosofien, må vi ærlig innrømme, er beklagelig uforberedt på denne – sin første kosmiske – oppgave.

LITTERATUR

- Fidjestøl, A. 2004, *Hans Jonas*, Universitetsforlaget, Oslo.
 Hverven, S. 2015, *Individets frihet, i fellesskapet, på jorda: Med G.W.F Hegel og Hans Jonas fra dødens ontologi henimot en levende frihet*, Masteroppgave, Universitetet i Oslo.
 ——— 2018, *Naturfilosofi*, Dreyer Forlag, Oslo.
 Jonas, H. 1966, *The Phenomenon of Life: Toward a Philosophical Biology*, Northwestern Univeristy Press, New York.
 ——— 1979, *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*, Insel-Verlag, Frankfurt am Main.
 ——— 1984, *The Imperative of Responsibility* [1979], Jonas, H. & Herr, D. (overs.) The University of Chicago Press, Chicago.
 Morris, T. 2013, *Hans Jonas's Ethic of Responsibility: From Ontology to Ecology*, State University of New York Press, New York.
 Vetlesen, A.J. 2015, *The Denial of Nature: Environmental Philosophy in the Era of Global Capitalism*, Routledge, London.

NOTER

¹Her vises det til boka *Hans Jonas* (2004) av Alfred Fidjestøl, kapittel tre i *Denial of Nature* (2015) av Arne Johan Vetlesen, og i avsluttende del av boken *Naturfilosofi* (2018) av Sigurd Hverven. Sistnevnte forfatter skrev også deler av sin mastergrad med tittel *Individets frihet, i fellesskapet, på jorda* (2015) om Jonas. *Hans Jonas's Ethic of Responsibility: From Ontology to Ecology* (2013) av Theresa Morris bør også nevnes som en viktig engelspråklig utgivelse om Jonas fra senere år.